

Marko Juvan*

A VILÁGIRODALOM KANONIKUSSÁGA ÉS A NEMZETI KÖLTŐK

Nézetem szerint a közelmúlt vitái a felismerhetetlenségig ellaposították a világirodalom fogalmát, mivel azt azonosították a jelen globális irodalmával, amelyben a globális angolra „lefordítva született” nemzetközi szerzők hódítják meg a nemzetközi könyvpiacot.¹ A világirodalom azonban lényegileg különbözik ettől. Goethe 1820-as évekbeli vázlatos írásai,² az Eckermannal folytatott híres *Beszélgetések*,³ majd Marx és Engels világrengető 1848-as *Kommunista kiáltványa*,⁴ mind-mind éppen születőben lévő korszakként képzelték el a *Weltliteraturt*, amelynek legfőbb vonása a nyelvek és irodalmak egyre erőteljesebb, gyorsabb és a világ egészére kiterjedő interakciója. Az eredeti elgondolás tehát magában foglalta a historicitást és egy sajátos téridőbeli kiterjedést, a világirodalom mai elemzői pedig mintha megfedkezének erről. Heylesen értve a világirodalom koncepcionálisan és a megvalósulását tekintve is történeti jellegű. Figyelembe véve történetiségét, azt sem szabad figyelmen kívül hagyunk, hogy az az egyetemesség, amely a világirodalom alapfeltétele, a modern világrendszer sajátos államközi struktúrájából származik: maga a gondolat az akkoriban széttagolt és félperiférikus német földről eredt, mely fejletlennek érezte magát az itáliai, spanyol, francia és angol irodalmakhoz képest. A világirodalom fogalma továbbá a csupán néhány évtizeddel korábban született nemzeti irodalom fogalmával is szoros kölcsönhatásban állt. Jelzésértékű, hogy August Ludwig Schlözer német polihisztor és világtörténész a perifériával, nevezetesen az izlandi irodalommal hozta 1773-ban először összefüggésbe a *Weltliteratur* szót.⁵

* A szerző a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia tudományos tanácsadója, a Ljubljana Egyetemen a szlovén irodalom professzora.

Eredeti megjelenés: Marko JUVAN, *Worlding a Peripheral Literature* (Palgrave MacMillan, 2019), 35–44.

¹ Rebecca WALKOWITZ, *Born Translated: The Contemporary Novel in an Age of World Literature* (New York: Columbia University Press, 2015), 3–4.

² Lásd például Johann Wolfgang von GOETHE, „Some Passages Pertaining to the Concept of World Literature,” in Hans-Joachim SCHULZ and Philipp H. RHEIN, eds., *Comparative Literature: The Early Years. An Anthology of Essays*, 12 vols. (Chapel Hill, NC: The University of North Carolina Press, 1973).

³ *Conversations of Goethe with Johann Peter Eckermann*, trans. John OXFORD (Cambridge: Da Capo Press, 1998), 164–167.

⁴ Karl MARX and Frederick ENGELS, *The Communist Manifesto*, trans. Samuel MOORE in cooperation with Frederick ENGELS (London: Verso, 1998), 39.

⁵ Wolfgang SCHAMONI, „»Weltliteratur« – zuerst 1773 bei August Ludwig Schlözer”, *Arcadia: Internationale Zeitschrift für Literaturwissenschaft* 43, 2. sz. (2008): 288–298.

A modern vilárendszer általánosabb vizsgálatokor szükséges felmérni annak az ideológiai együttállásnak a történeti tartamát (*durée*) is, amely a világirodalom fogalmát létrehozta. A *Weltliteratur* eszméje a felvilágosodás világpolgári szemléletének és a romantika kulturális nacionalizmusának a kereszteződéséből született, s a kapitalista kulturális piac globalizációs törekvéseire támaszkodott. A világirodalom ennél fogva azt a globalizációs folyamatot jelöli, amely az 1800-as évektől fogva lehetővé teszi a szövegek szisztematikus, nyelvek és nemzetek közötti forgalmát. Mivel ideológiáját tekintve ezt a folyamatot a nyugati esztétikai diskurzus határozta meg, ezért az így útra kelő (eredeti vagy fordított) szövegeket irodalminak tekintették, függetlenül keletkezési körülményeik térbeli-időbeli koordinátáitól és eredeti kommunikációs helyzetüktől. Erre mutat Goethe metaforája az irodalom nemzetek közti áramlásáról mint világpiacon, illetve hogy Marx és Engels közvetlenül megfeleltetik a világirodalmat (mint a társadalmi felépítmény metonimikus részét) és a kapitalista termelést.⁶ A *Kommunista kiáltvány* szerzői szerint a világirodalom, a maga anyagi valóságát a világpiacon nyerve el, a nyugati polgári kultúra globális terjedéséhez járul hozzá. Az irodalom és a gazdaság közti kapcsolódások arra engednek következtetni, hogy a világirodalom Goethével kezdődő nemzetközi meta-diskurzusa új társadalomtörténeti realitást tükrözött, formált, és úgyszólván létre is hozott, amelyben az irodalom soha nem látott tömegben és körben került forgalomba, átlépve etnikai, nyelvi, kulturális és civilizációs határokat. A nyugati irodalomnak dominanciája alatt ennek a forgalomnak az intenzitása és az aszimmetrikussága abból fakadt, hogy az importált szövegek termelését, közvetítését és fogyasztását az ipari kapitalizmus korának gyarmati és birodalmi terjeszkedése, a nyomtatott kultúra berobbanása, a cenzúra fellazulása, illetve a fordításoknak az általános irodalmi termelésen belüli egyre magasabb aránya határozta meg. Ennél fogva Goethe nagyhatású sejtését követően a modern világirodalom fejlődésének ideológiai és társadalmi-politikai vonásait a kapitalizmus (és annak polgári geokultúrája, nacionalizmusa és esztétikai ideológiája) határozta meg.

Jóllehet az irodalomtudomány napjainkban inkább a nyelvi és nemzeti határokon átnyúló áramlás dinamikájára figyel (aminek oka feltehetően a globalizációs diskurzus túlzott hatása), a világirodalom historicitása ugyanakkor rejtett vagy nyílt kanonikusságot, vagyis korszakokon átívelő normatív igényt is magában foglal.⁷ Tény, hogy a világirodalom elmélete és gyakorlata nagyban függ egy-egy konkrét szöveg illékony

⁶ Pheng CHEAH, *What Is a World? On Postcolonial Literature as World Literature* (Durham and London: Duke University Press, 2016), 63–65.

⁷ Lásd, többek közt, David DAMROSCH, „World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age”, in Haun SAUSSY, ed., *Comparative Literature in an Age of Globalization*, 43–53 (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006); Peter CARRAVETTA, „The Canon(s) of World Literature”, in Theo D’HAEN, David DAMROSCH, and Djelal KADIR, eds., *The Routledge Companion to World Literature*, 264–272 (London and New York: Routledge, 2012); John T. KIRBY, „The Great Books”, in D’HAEN, DAMROSCH and KADIR, *The Routledge Companion...*, 273–282.

piaci sikerétől a globális kulturális piacon, illetve azoktól a szilárd hatalmi viszonyoktól, amelyek uralják ezt a piacot. Ugyanakkor az is igaz, hogy a világirodalom az irodalmi érték egyetemes mércéjét is megtestesíti, akár a saját nyelvi, kulturális és történeti adottságain túllépő vagy túllépni képes művek képzeletbeli olümposzi terének a formájában, akár pedig klasszikus vagy modern művek hiperkanonikus repertoárjaként, amelyek már nemzetközi elismerés mellett példázják ezt a bizonyos értéket.

A világirodalom rejtett kanonizáló hatása a modern európai nemzeti irodalmak felvilágosodás utáni kialakításában is tetten érhető. A létrejövő nemzetállamok önérvényesítésükkel egyidejűleg igyekeztek megtalálni az őket megillető (valós vagy képzelt) helyet az egyre kiterjedtebb világirodalmi szcénában, különösen a szomszédos, az adott térségben uralkodó, birodalmi vagy globálisan domináns irodalmakkal szembeállítva a sajátjukat. Ahogyan azt a későbbiekben bővebben is kifejtem, a polgári ideológia, miközben az irodalmi életben érvényesítette a kulturális nacionalizmust és az esztétikai diskurzust, folyamatosan az egyetemes értékekre hivatkozott, amelyek a világirodalom úgymond autonóm birodalmát uralnák.⁸ Még a klasszicizmust az eredetiség, az egyéniség, illetve a népnyelv és a *Volksgeist* egyedisége jegyében elutasító (s ennek jegyében a nemzeti múltat és nemzeti erkölcsöket elbeszélni, a népies formákat imitálni, s a lélegzetelállítóan nemzeti tájat lefesteni vágyó) európai romantikusok maguk is hallgatólagosan az elképzelt világirodalmi térhez viszonyították magukat. Ebben az áramló térben az irodalmi teljesítmények nemzetközi összehasonlítása kirajzolni látszott egy mégoly homályos képet arról az egyetemes esztétikai értékről, amely megfoghatatlansága ellenére alapot látszott biztosítani az egyes nyelvi közösségek egyedi képességeinek a felmérésére. A világirodalom elképzelt tere ilyenformán Mihail Bahtyin „kívülállás” (*vnyenahogymoszty*) elvének megfelelően működött,⁹ vagyis afféle egyetemes Idegenként, aki kívülről szemlélve is képes érzékelni és igazolni azokat a minőségeket, amelyeket az adott közösség a saját nyelvén és kultúrkörén belül keletkezett művekben már felfedezett. A világirodalom így felfogott kívülisége lehetővé tette, hogy az adott kultúra szereplői elképzeljék, amint a saját *Volksgeist*jük egyediségét kifejező művek, miközben egyedi módon járulnak hozzá az egyetemes szépség és az általános emberi szférájához, nemzetközi elismerésben részesülnek.

Mindeközben a világirodalom egyre kézzelfoghatóbban a nemzetközi hiperkanon formáját kezdte felvenni.¹⁰ A hiperkanonikus műveknek és szerzőknek az an-

⁸ A kulturális nacionalizmus az irodalom nemzetiesedését szolgálta (az irodalmat a nemzeti identitás alapvető jegyévé alakítva), míg az esztétikai ideológia az autonomizáció ezt kiegészítő folyamatát segítette elő, amelynek során az irodalomban felértékelődött a gyönyörködötté jelleg, az önmagáért való szépség.

⁹ Mihail BAKHTIN, *Art and Answerability: Early Philosophical Essays*, eds. Michael HOLQUIST and Vadim LIAPUNOV (Austin: University of Texas Press, 1990), 22–52.

¹⁰ Lásd DAMROSCH, „World Literature...”; 45; CARRAVETTA „The Canon(s)...”; KIRBY, „The Great Books”.

tikvitástól kezdődő és a középkoron át a modern népnyelvi irodalmakig terjedő sora képviselte azt az egyetemes esztétikai és erkölcsi mércét, amelyhez az egyes nemzeti irodalmak saját mesterműveiket és jeles íróikat hozzászámították. Az európai periféria egyes 19. századi szerzői úgy igyekeztek részesülni a globális kulturális tőkéből, hogy vagy intertextuálisan merítettek a hiperkánon repertoárjából vagy pedig utánózták az elismert irodalmak nemzetközileg sikeres kortárs íróit. A világirodalmi szféra így lett az a kívülről álló Másik, aki az egyetemes irodalmi normákat vagy a klasszikus és modern alkotások nemzetközi kánonját uralta.

A világirodalmi teret és a kialakulóban lévő nemzeti irodalmakat a nemzeti költő ekkortájt megalkotott figurája kapcsolta össze. Virgil Nemoianu alapműve, a „*Nemzeti költők a romantika korában*” érvelése szerint a nemzeti költő intézménye azért jött létre a romantikában és a posztromantikában, hogy a nemzeti szellemet képviselni látszó költők élete és művei a nemzetépítés kulturális szimbólumaivá válhassanak.¹¹ Tudvalevő, hogy Európában és Amerikában a magukat a 18–19. századtól *nemzetként* aposztrofáló modern etnonyelvi közösségek identitásukat történelmi individualitásukra alapozták. Ezen individualitás forrásául, úgy hitték, a közös származás, terület, nyelv, történelem és kultúra szolgált. Az új nemzeti közösségek azzal az érveléssel is gyakran éltek, miszerint státuszukat mint kollektív politikai szubjektumok, illetve mint (ideális esetben) nemzetállamuk tényleges urai, a természetjog is igazolja. Ehhez olyan szimbólumokra volt szükségük, amelyek megteremtették és felerősítették a közösség belső ideológiai kohézióját és kollektív identitását. A nemzeti költők kanonizációja tette lehetővé, hogy a modern nemzetek költői képek, narratívák és mondások közös repertoárja révén konkretizálhassák ideológiájukat. A nemzeti költő megkonstruálásával tehát ezek a közösségek a képzelőerő segítségével léptek túl az osztályellentéteken és a regionális vagy dialektális különbségeken, illetve hozták létre a népnyelv sztenderdizált változatára alapuló közös nyilvánosságot. Másfelől, e költők arra is használhatóak voltak, hogy a nemzetek (képzelt vagy valós módon) elhelyezzék magukat a világban. Az adott nemzet egyediségének képviselőiként a kanonikus nemzeti költők abban is segítettek, hogy a nemzet szembenézzen mindazon szorongásokkal, melyeket a nemzetközi küzdőtér versenyhelyzete és konfliktusai hívtak elő. A nemzeti költő ikonja azt volt hivatott bizonyítani, hogy a nemzeti közösség – s ez különösen akkor volt fontos, ha nem rendelkezett saját állammal vagy egyetemes történelmi jelentőséggel – felér más, rangosabb nemzetekkel, hiába bír náluk kevesebb kulturális tőkével. A nemzeti zseni tehát a modern klasszikus szerepét játszotta, aki méltó arra, hogy helyet foglaljon a Dante, Cervantes és Shakespeare nevével fémjelzett újkori kánonban.

A nemzeti költő kanonizálása leginkább, bár nem kizárólagosan, a kelet-közép-európai és más félperifériás irodalmakban nyújtotta a nemzetépítés alapideológiá-

¹¹ Virgil NEMOIANU, „National Poets’ in the Romantic Age: Emergence and Importance”, in Angela ESTERHAMMER, ed., *Romantic Poetry*, 249–255 (Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002).

máit a romantika és a posztromantika korában. A közbeszéd, az oktatás, a filológia, a szövegkiadások és a nemzeti irodalomtörténetek azzal tették halhatatlanná e költők életművét, hogy példaértékűnek és a nemzeti eszmét kifejezőnek kiáltották ki azokat. Sőt, ezek az intézmények és eljárások egyben fokozatosan át is dolgozták a költő életrajzát, hogy az jobban illeszkedjék abba az áldozati narratívába, amelyen keresztül a nemzeti érzelmű értelmiség megalapozta a kialakulóban lévő nemzeti közösség létét és törekvéseit. Maguk a költők is kivették részüket e nemzetet szolgáló kulturális tevékenységekből: például a poézis nyelvét nemzetire hangszerelték, elbeszéltek az újonnan konstruált nemzeti történelem alapító mítoszait, méltatták az ország szépségét és honfitársaik erényeit, gyűjtötték és feldolgozták a helyi folklórt, segédkeztek a nemzeti ébredést szolgáló intézmények és médiumok megalapításában, nyilvános fórumokon szólaltak fel, széles körben olvasott sajtótermékekben jelentették meg szövegeiket. Költészetükben gyakran önmitizálás útján igyekeztek saját fontosságukat kihangsúlyozni, vezetőként, prófétaként, látnokként, mártírként vagy bárdként tüntetve fel magukat. Anyanyelvüket kváziegyetemes esztétikai formák mintájára kiművelve, illetve létrehozva a nemzet szellemét, történelmét és jövőjét allegorizáló nyelvi jelek repertoárját, a nemzet költői – és performatív erejű kanonizált szövegeik – arra szólították fel olvasóikat, hogy a nemzeti közösség tagjaként tekintsenek önmagukra.

Max Weber nyomán Jernej Habjan olyan kiazmusként jellemzi a 19. századi nemzeti költők kanonizációját, amely révén „a szentek kultúrájából” a „kultúra szentjei” lettek.¹² A reformáció térnyerése után a kapitalista vállalkozóktól, a kereskedőktől és a bankároktól is elvárták, hogy a premodern szentek aszketikus erényeit átültessék a vallás szférájából a piac láthatatlan keze által uralt mindennapi életbe. Azzal, hogy a szekuláris szentség immár az erényes polgároknak testesült meg, afféle szimbolikus szentséghiány jött létre a „komoly évszázad” leszűkített mimetikus reprezentációs rendszerében.¹³ Elvetve a stilisztikai túlzásokat és előtérbe állítva a realista regényt, a 19. század a hétköznapi életet ünnepelte. Azonban ez az évszázad sem maradt meg a deheroizált prózaiságnál, hiszen a restauráció ellenére magáévá tette és radikalizálta 1789 forradalmi szellemét.¹⁴ A nemzeti mozgalmak forradalmi szelleme pedig a kulturális szent alakjában megtalálta a tökéletes szimbólumot a maga törekvéseinek szakralizációjához. Az egyház premodern és a polgárság modern szentjeivel ellentétben a kulturális szentek révén a nemzeti törekvések magasz-

¹² Jernej HABJAN, „From the Culture of Saints to the Saints of Culture: The Saint and the Writer between Life and Work”, in Marijan DOVIĆ and Jón Karl HELGASON, eds., *Great Immortality: Studies on European Cultural Sainthood*, 331–342 (Leiden and Boston: Brill, 2019).

¹³ Lásd Franco MORETTI, „Serious Century”, in Franco MORETTI, ed., *The Novel, vol. 1: History, Geography, and Culture*, 364–400 (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006).

¹⁴ Miután Napóleon birodalmi törekvései a francia forradalom egyetemessé tételére kudarcba fulladtak, a nemzeti mozgalmak átvették ugyan a szabadság és az egyenlőség elvét, ám elvonatkoztatták őket az osztályviszonyoktól. Ez utóbbiakat a nemzet elképzelt kollektivitására redukálta, amely a birodalmi erők elismeréséért harcolt.

talódtak fel. Kváziasztokratikus hősiességük és kváziszent mártíromságuk révén a kulturális szentek a nemzet áldozati narratíváinak központi szereplőivé lettek.

A nemzeti költők kulturális szentekként történő kanonizálása számos modern-szekuláris párhuzamot mutat az egyház szentté avatási eljárásaival. Ezen eljárások célja annak bizonyítása, hogy a megítélt személy kivételes életet élt és megmagyarázhatatlan ereje a köz számára is hasznos volt. A kulturális szentnek Marijan Dović és Jón Karl Helgason *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe* (2017) című könyvében körvonalazott alakja a szekuláris, civil vagy politikai vallásoknak abban a keretrendszerben jelenik meg, amelyről Adolf Keller, Frederick A. Voigt, Eric Voegelin, Raymond Aron és Robert Bellah beszélt, már az 1930-as évek óta.¹⁵ Ezek a koncepciók a nacionalizmust a vallás szekularizált és politikai formájának tekintik, amelyben a nyelv és a kultúra játszik meghatározó szerepet. *Nation and Word, 1770–1850* című könyvében Mary Ann Perkins azt mutatja be, hogy a 19. századi európai nacionalista diskurzus – amelynek művelői már maguk is felismerték a vallással fennálló párhuzamokat – miként vett át zsidó-keresztény szimbólumokat és narratívákat (például a kiválasztott népét) a nemzeti mozgalom vagy a nemzetállam modern társadalmi kötelekeinek szakralizálásához.¹⁶ A modern kapitalizmus és iparosítás illúziótlan világában a pszeudovallásos nemzeti eszme – a premodern egyházi és a Jean-Jacques Rousseau-féle, felvilágosodás utáni civil vallással karöltve – lendületet adott a nemzeti mozgalmaknak és a nemzetállamok kiépülésének.

A nemzetépítő költő legendája és legfontosabb szövegei a nemzeti közösség esztétikai *lingua francájaként* intézményesültek, vagyis olyan kanonikus poétikai nyelvként, amelyet a különböző társadalmi osztályok, szociolektusok és nemzedékek eltérő és akár egymásnak ellentmondó módon is felhasználhattak; e nyelv a kulturális emlékezet diskurzusai, terei és rítusai számára is igen fontossá vált. A kánon részét képező költői életművek évtizedekig igazodási pontként szolgáltak a nemzeti identitás folyamatos újraértelmezéséhez. Ebből következően a nemzet költőjének legfontosabb szövegei gyakran szolgáltak irodalmi, zenés, képzőművészeti vagy filmes feldolgozások alapjául, allúziók, idézések, illetve intertextuális átírások sorát hozva létre.

A nemzeti költő kulturális szentként való tisztelete számos kelet-közép-európai ország nemzetépítésének része volt. E költők, akik bohém életmódjukkal vagy hősi

¹⁵ Marijan DOVIĆ and Jón Karl HELGASON, *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe* (Leiden: Brill, 2017). Lásd még Emilio GENTILE, „The Sacralisation of Politics: Definitions, Interpretations and Reflections on the Question of Secular Religion and Totalitarianism”, trans. Robert MALLETT, *Totalitarian Movements and Political Religions* 1, 1. sz. (2000): 18–55; Emilio GENTILE, *Politics as Religion*, trans. George STAUNTON, 1–15 (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006); M. Gail HAMMER, „Cultural Saints”, in Gary LADERMAN and Luis LEÓN, eds., *Religion and American Cultures: An Encyclopedia of Traditions, Diversity, and Popular Expressions*, vols. 3, 2:447–448 (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2003).

¹⁶ Mary Ann PERKINS, *Nation and Word, 1770–1850: Religious and Metaphysical Language in European National Consciousness* (Aldershot: Ashgate, 1999).

pózaikkal egyébként feszegették a polgári erény normáit, olyan messiás szerepét töltötték be, aki a kultúra révén váltja meg honfitársait. Életútjukat gyakran a mártíromság jegyében értelmezték, életművüket példázatként kanonizálták.¹⁷ A nemzeti költő magánélete áldozat volt a szentség polgári pótlékának, vagyis az esztétikai szférának az oltárán. A művészi szépségnek tett áldozatával a költő megalapozta a nemzeti közösséget, enyhítette annak belső ellentéteit, valamint a nemzetközi szinten is megerősítette kulturális értékét. A világirodalom számára a nemzeti költő a maga nemzete szellemi lényegét testesítette meg: magába foglalta és egyetemes esztétikai formává alakította a nemzet emlékezetét és nyelvének egységét. Igéje testté lett és politikai erőként lakozott a nemzetben. Miután a szertartásos tisztelet és a nemzeti mozgalom ideológiai apparátusa halhatatlanná tette, a költő szent szava arra szólította a nemzetet, hogy foglalja el méltó helyét a történelem nagybeszélésében.

A romantika korában a görög-latin klasszikus kánon átadta helyét az eurocentrikus világirodalmi kánonnak, s ez utóbbi nemcsak az ókori klasszikusok egy részét tartalmazta, hanem a középkor és a modernitás vezető – itáliai, spanyol, portugál, angol, francia és német – irodalmainak alkotásait is.¹⁸ Joggal jelenti ki tehát Virgil Nemoianu az európai nemzeti költőkről szóló tanulmányában, hogy a romantika előtt a költői teljesítmény megítélése azon múlt, „hogy a poézis mennyire ütötte meg a szent és sérthetetlen hagyomány mércéjét”.¹⁹ A 19. században azonban a „nemzetállam megjelenésével és/vagy konszolidációjával”, illetve különösképpen a saját állammal nem rendelkező nemzetek mozgalmaival, elengedhetlenné vált az „etnikai-nyelvi (‘nemzeti’) csoportok saját autonóm irodalmuk okán történő igazolása”, nem csupán Kelet-Európában, hanem a déli és északnyugati periferián is. „Immár az bírt alapvető fontossággal, hogy [a nemzet] elérjen egy bizonyos szintű intellektuális és esztétikai teljesítményt s ezt megmutassa a többi nemzetnek is”.²⁰

Rastko Močniknak a szlovén irodalom és irodalomtörténet ideológiai alapjait althusseri-lacani szempontból vizsgáló elemzéséből kiindulva,²¹ azt állítom, hogy a nyelv esztétikai-irodalmi használata a nemzetépítés folyamatában két okból is kulcsfontosságú volt. Először is az irodalom esztétikai diskurzusa nem pusztán egy újabb variánst adott hozzá a már létező (főként dialektikus vagy szupradialektikus) nyelvváltozatokhoz, amelyeknek esetenként már korábban is volt irodalmi vagy fél-irodalmi használata. Azáltal, hogy egyetemes esztétikai formákon keresztül művel-

¹⁷ Lásd DOVIĆ and HELGASON *National Poets...*; John NEUBAUER, „Introduction”, in Marcel CORNIS-POPE and John NEUBAUER, eds., *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctions and Disjunctions in the 19th and 20th Centuries. Volume IV: Types and Stereotypes*, 11–18 (Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2010); NEMOIANU, „National Poets’...”

¹⁸ Lásd Ulrich SCHULZ-BUSCHHAUS, „Kanonbildung in Europa”, in Hans-Joachim SIMM, ed., *Literarische Klassik*, 52–57 (Frankfurt: Suhrkamp, 1988).

¹⁹ NEMOIANU, „National Poets’...”, 249.

²⁰ Uo.

²¹ Rastko MOČNIK, *Julija Primic v slovenski književni vedi* (Ljubljana: Založba Sophia, 2006), 219–226.

te az anyanyelvet, az irodalom általánosan érvényesnek ható, a dialektusoktól független, mesterséges és sztenderdizált nyelvet hozott létre. Ez az esztétikailag kiművelt irodalmi nyelv a nyelvi sztenderd alapjaként és a nemzetépítés nyilvánosságának fő közvetítő eszközeként kanonizálódott, amely túlmutatott a hagyományos földrajzi-történelmi és adminisztratív határok teremtette dialektikus sokszínűsége. Másodsorban, az esztétikai forma látszólagos egyetemessége, autonómiája, tartalmi nyitottsága, ideológiai semlegessége és anyagi feltételektől való függetlensége olyan közös nyelvi keretet adott az új nemzeti közösségnek, melyben lehetőségessé vált a különböző szociolektusok és egymásnak ellentmondó nézőpontok reprezentációja, cseréje és fordítása. Az irodalom esztétikuma így egyrészt lehetővé tette a heteroglossziát, az osztálykülönbségek diszkurzív elbeszélését, illetve az újdonsült nemzeti közösség nyelvi pluralizmusát. Másrészt viszont a maga autonóm formái és közvetítő funkciója révén az esztétikai diskurzus homogén, belső társadalmi-ideológiai viszályain felülemelkedő közösségeként volt hivatott egyesíteni a nemzetet. Összességében, a nyomtatott kultúra és a nyilvánosság szférája mellett az esztétikai diskurzus adta a nemzetépítés egyik legfontosabb elemét.

Egy esettanulmányokat vizsgáló kötet összehasonlító szemléletű bevezetésében John Neubauer azt hangsúlyozza, hogy „a nemzeti költő azért tudott megszületni, mert az adott ország romantikus nemzeti ébredését megelőzte a modernitással való találkozás.” S hozzáteszi, hogy a nemzeti költő „nem egyedi jellegzetessége ennek a térségnek, és ugyan tipikus jelenségnek számít itt, ám mégis nemzeti költője a térség minden országának”.²² A nemzeti költő egyszersmind hozzá is mérte az adott nemzeti irodalmat a klasszikus és modern világirodalom kanonikus mércéjéhez. A „nemzetivé” emelt költőknek – amilyen például Schiller, Burns, Moore, Mickiewicz, Petőfi, Eminescu, Botev, Kreuzwald, Runeberg, Hallgrímsson, Njegoš vagy Prešeren – két elvárásnak is meg kellett felelniük.²³ Alapvetően kellett hozzájárulniuk az adott nemzeti mozgalom politikai ideológiájához (ezt nevezi Itamar Even-Zohar „kultúratervezésnek”²⁴), irodalmi szövegekkel pedig az anyanyelvet és a nemzet elbeszélését kellett esztétikailag kiművelniük és mintegy szabványosítaniuk.²⁵ A nemzeti költő tehát létfontosságú volt hazája etnikai közössége számára, hiszen az ő munkássága emelte irodalmuk nyelvezetét nemzetközi szintre, ő beszél-

²² NEUBAUER, „Introduction”, 11.

²³ Lásd DOVIĆ and HELGASON, *National Poets...*, 71–96.

²⁴ A kultúratervezés részét képezte például a nemzeti programok megírása vagy allegorizálása, nemzetébresztő kulturális intézmények és médiumok alapítása, nyilvános fórumokon vagy vezető újságok címlapján való megjelenés. A nemzetiként kanonizált költők – néprajzkutatókkal, régészekkel és történészekkel karöltve – részt vettek a népköltészeti alkotások gyűjtésében és átdolgozásában, hazájuk ereklyéinek ki- és megtalálásában, illetve hősie vagy tragikus múltjuk művészi ábrázolásában. Megesett, hogy a költők nemzeti szerepét már életükben is elismerték, nemcsak csodálják és az értelmiség, hanem a nemzeti ügyet pártoló média is.

²⁵ John Guillory meglátása szerint a nemzeti kulturális és oktatási intézmények a már kanonizált szépirodalom esztétikai nyelvezetéből merítve formálták ki például az angol nyelv sztenderd

te el vagy találta ki a nemzeti múltat, ő adott hangot a nemzet vágyódásainak és vetítette előre a nemzet jövőjét.²⁶

A nemzeti mozgalmak modern klasszikusokként tekintettek kanonizált költőikre, akik méltók arra, hogy részei legyenek az európai hiperkánonnak. John Guillory szerint a nemzeti mozgalmak azért képzeltek folytonosságot a nyugat nagy írói – akiknek műveit lefordították, antológiákba gyűjtötték és az irodalmi tananyagba is beépítették – és a nemzeti irodalom újonnan létrejött kánonja közé, hogy részesülhessenek a nyugat kulturális tőkéjéből.²⁷ Akár azt is mondhatnánk, hogy a költő kulturális szentként való kanonizálása világi párhuzamát nyújtotta a katolikus egyház szentté avatási eljárásának, melynek során a helyi szentté avatási kezdeményezéseket a pápa egyetemes autoritásának kellett megerősítenie. Hasonlóképp, a nemzet költőjének erényei csakis akkor képviselhették a nemzetet a nemzetközi szinten, ha benső kanonikusságukat kívülről is elismerték; vagyis, ha ennek az elképzelt törvényalkotó Másiknak a tekintete megerősítette a költő helyét az egyetemes hagyományban. A 19. századi nemzeti költők esetében az egyetemes Másikat a születőben lévő világirodalom képviselte, amely egyszerre volt elképzelt (az egyes irodalmi mezők belső nézőpontjából) és valós (a centrumországok által uralt nemzetközi kiadói és műfordítás-piac tekintetében).

Az izlandi és a szlovén irodalom paradigmikus példakkal szolgál a nemzeti költő típusára. Kétségtelen, hogy e két irodalom földrajzilag távol van egymástól és különböző nyelvcsaládokba is tartoznak. A 19. század eleji izlandi és szlovén szerzők valószínűleg semmit sem tudtak egymásról. Ám éppen a *rappports de fait* hiánya miatt lesz a szlovén és izlandi romantikus irodalmi kultúrák társítása találó modellje egy olyan összehasonlító vállalkozásnak, amely az európai irodalmat összetett, többirányú és transznacionális kulturális cserék rendszereként kívánja elemezni. Ebből a szemszögből válik világossá, hogy még a legtávolabbi európai irodalmak is ugyanazt a kulturális praxisokból, formákból és reprezentációkból álló repertoárt vették igénybe a maguk nemzetépítésének szükségleteihez.²⁸ Ennek legjellemzőbb példái pedig a nemzeti költők és más kulturális szentek.

Szirák Anna fordítása*

---

változatát. Lásd John GUILLORY, *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation* (Chicago and London: University of Chicago Press, 1993), 97.

²⁶ Lásd NEUBAUER, „Introduction”; NEUBAUER, „Petőfi: Self-Fashioning, Consecration, Dismantling”, in CORNIS-POPE and NEUBAUER, *History of the Literary Cultures...*, 40–55; Roman KOROPECKYJ, „Adam Mickiewicz as a Polish National Icon”, in CORNIS-POPE and NEUBAUER, *History of the Literary Cultures...*, 19–39, 19–20; Boyko PENČEV, „Hristo Botev and the Necessity of National Icons”, in CORNIS-POPE and NEUBAUER, *History of the Literary Cultures...*, 117–127, 117.

²⁷ GUILLORY, *Cultural Capital*, 41–43.

²⁸ Lásd Joep LEERSSEN, „Nationalism and the Cultivation of Culture”, *Nations and Nationalism* 12, 4. sz. (2006): 559–578.

* Szirák Anna a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskolájának doktorandusza, Angol irodalom és kultúra alprogramban.